

Tarihçilik ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Gülhan Balsoy
Prof. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü

2000’li yıllardan bu yana hem tarihçiliğin her alanında çalışma yapan kadın tarihçilerin hem de geçmişe kadınları görünür kılmak üzere toplumsal cinsiyet perspektifinden yaklaşan çalışmaların sayısının belirgin bir şekilde arttığını gözlemlemek mümkün. Ancak bu olumlu değişime rağmen Türkiye’de tarihçilik hala büyük ölçüde cinsiyetli bir alan. Tarihçiliğin savaşlar, fetihler, diplomasi gibi en itibarlı konuları ağırlıklı şekilde muktedir erkeklerle ilgili olmaya devam ederken, tarihsel bilginin üretildiği ve yaygınlaştırıldığı kurumlarda da erkek tarihçiler ön plana çıkıyor. Bu değini yazısında tarihçiliğin cinsiyetli olmasından ne kastettiğimi açmaya çalışacağım ve daha önemlisi bu tabloyu değiştirmek için neler yapılabileceğini kısaca ele alacağım.

Tarihçilik özelinde cinsiyetliliği ilk gözlemlediğimiz alanlardan biri tarihçilerin cinsiyetleri denilebilir. Türkiye, kadın akademisyen oranının pek çok ülkeye kıyasla yüksek olduğu bir ülke. YÖK verilerine göre üniversitelerde çalışan kadın öğretim üyelerinin oranı % 45’i geçmiş durumda¹. İlk bakışta mutluluk vermesi gereken bu tablo kadın öğretim üyelerinin karar alma mekanizmalarındaki yerine yani üniversite içinde ne kadar güç sahibi olabildiklerine bakınca düşündürücü hale geliyor. Yakın zamanda yapılan bir araştırmaya göre Türkiye’de rektörlerin sadece %9,1’i, rektör yardımcılarının ise %10,3’ü kadınlardan oluşmakta. Kadın dekanların oranı biraz daha yüksek olsa da, bu oran ancak %21,3. Bu verilerle uyumlu olarak profesörlerin sadece %31,2’si kadın. Tam eşitliğin gözlemlendiği tek kademe araştırma görevlisi kadroları ki bu da kendisi zaten oldukça hiyerarşik bir kurum olan üniversitedeki en düşük akademik basamağı oluşturmakta. Bu rakamlar bir bilim alanından diğerine de değişiklik göstermekte ve toplumumuzda ağırlıklı erkeklerle ilişkilendirilen Mühendislik, Orman, İlahiyat ve Veteriner Fakülteleri gibi alanlarda erkek öğretim üyelerinin oranı daha yüksek görünmekte².

Peki, tarih alanı bu tablonun neresinde durmaktadır? Tarih ana bilim dalı toplumsal cinsiyet temsili açısından ne durumdadır? Tarih, ne yazık ki, akademik unvan kırılımlarına bakmadan bile

¹ Ayrıntılı istatistiki veriler için bkz. istatistik.yok.gov.tr.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://gender.khas.edu.tr/sites/gender.khas.edu.tr/files/inline-files/Turkiyede%20Yuksekogretimdeki%20Cinsiyet%20Esitsizligi.pdf>.

kadın akademisyenlerin oranının düşük olduğu alanlardan. YÖK verilerine göre Türkiye’de tarih ana bilim dalındaki tüm öğretim üyelerinin ancak % 26’sı kadınlardan oluşuyor. Alandaki kadın profesörlerin oranına baktığımızda ise bu rakam % 17’ye kadar düşüyor, ki bu da genel oranın 14 puan altında oldukça düşük bir rakam. Dolayısıyla, tarih gerçekten daha “erkek” bir alan. Bu oranlar tarihçiliği illa cinsiyetçi kılmaz elbette, ama alanın “cinsiyetli” bir alan olduğunu söylemek pek de yanlış olmayacak.

Dikkatimizi akademisyenlerden bilimsel dergilere yöneltince çok farklı bir tabloyla karşılaşmıyoruz. Alandaki bilimsel yayınların pek çoğunun yazı kurulunda kadınlar oldukça düşük bir temsiliyete sahip. Bu açıdan görece daha iyi durumda olan dergilerde dahi yarı yarıya temsil gözlemek mümkün değil. Alandaki kadın akademisyen sayısının düşüklüğü yazı kurullarının bileşimleriyle bir araya gelince akademik dergilerde kadınlar tarafından yazılan makalelerin oranının iyice azalmışa benziyor. Araştırma imkânları, fonlar, hibeler, kurumsal projelerin dağılımında ve daha önemlisi bu desteklerin değerlendirme ve karar süreçlerinde cinsiyet dengesini ve adaletini sorgulamaya giriştiğimizde, eşitliği sağlamak için kat etmek gereken yol önümüze seriliyor.

Buraya kadar tarihçiliğin cinsiyetini tarihçilerin cinsiyeti üzerinden ele aldım. Bunun eksik bir bakış olduğu söylenebilir. Bariz bir gerçeği tekrarlayacak olursam ne her kadının toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı, ne de her erkeğin bu konuda vurdumduymaz olduğunu söylemek mümkün. Bu genel ifade kadın ve erkek tarihçiler için de geçerli. Tarih alanı, elbette, tarihçilerin cinsiyetinden bağımsız olarak toplumsal cinsiyet eşitliğine açık olabilir. Peki, durum gerçekten böyle mi? Bu konuda daha sağlıklı bir değerlendirme yapmak için üniversitelerde verilen tarih eğitimine ve tarih alanındaki bilimsel üretimin niteliğine göz atmak faydalı olacaktır.

Tarih bölümlerinin müfredatlarına ve sunulan derslerin başlıklarına kabaca göz attığımızda üniversitelerde verilen derslerin ağırlıkla kronolojik bir yaklaşımla şekillendiğini görüyoruz. Farklı bölümlerin müfredatlarında yer alan dersler çoğunlukla eski çağdan günümüze tarihsel dönemlere ayrılarak planlanmış görünmekte. Bu genel dönemlendirmenin yanında Roma, Selçuklu, Osmanlı gibi uygarlık tarihinin büyük devletlerine ayrılan dersler de müfredatlarda ağırlık kazanmakta. Kronolojik yaklaşıma alternatif olarak tematik diyebileceğimiz konular genellikle, Osmanlı Sosyal Tarihi ya da Osmanlı Kurumları gibi Osmanlı başta tarihin büyük devletleriyle ilişkili olarak tarif edilmiş görünüyor. Belli bir devletin tarihinden bağımsız kavramsal diyebileceğimiz alanlarda derslere rastlasak da bunlar arasında iktisat tarihi ve bilim tarihi öncelik kazanmakta. Bunlara ek olarak pek çok tarih bölümünün müfredatında tarih felsefesi, tarih metodolojisi gibi tarihçiliğin kendisini sorunsallaştıran dersler yer alıyor. Tüm bu dersler içinde

kadın ve toplumsal cinsiyet tarihi yaklaşımına yer veren dersler mutlaka vardır. Ancak yine de spesifik olarak bu başlığı taşıyan ya da özel olarak toplumsal cinsiyeti ele alan dersler tarih bölümü müfredatlarında ya hiç yer almıyor ya da çok az sayıda üniversitede ancak seçmeli ders olarak karşımıza çıkıyor.

Dikkatimizi eğitim faaliyetlerinden araştırma faaliyetlerine çevirecek olursak, ne yazık ki bizi çok farklı bir tablo beklemiyor. Kadın ve toplumsal cinsiyet tarihi her ne kadar hızla büyüyen bir alan olsa da hala bu alanda çalışanların arzuladığı büyüklükte etkiye sahip değil. Osmanlı ve Türkiye tarihçiliğinde kadın ve toplumsal cinsiyet tarihi yazımının en az 1970’li yıllara götürebileceğimiz hatırı sayılır bir geçmişi var. Osmanlı toplumsal ve iktisadi hayatında kadınların oynadığı rolleri araştıran öncü çalışmaların yayımlanmasından bu yana tarihçiler geçmişte kadınların deneyimlerini görünür kılmak yolunda önemli araştırmalar yaptılar. Kadın şairlerden, yazarlara, feminist hareketi kuran aktivist kadınlardan arzuhalleriyle devletten talepte bulunan sıradan kadınlara farklı dinlere ve etnisitelere ait, farklı sınıflardan kadınların hayatın hemen her alanında deneyimlerini artık daha iyi biliyoruz.

Özellikle 1990’larda yapılmaya başlanan ve 2000’lerden bu yana sayıları ve etkileri artan çalışmalar kadınları görünür kılma uğraşının yanında toplumsal cinsiyet kavramını bir tarihsel analiz kategorisi olarak kullanarak geçmişle ilgili bildiklerimizi, Osmanlı tarihinin dönemlendirmesini hatta kaynaklarını eleştirel bir perspektifle ele almaya başladı. Uluslararası alanda yapılan toplumsal cinsiyet tarihi çalışmaları cinsiyeti, sınıf, ırk ya da etnisite gibi toplumu hiyerarşik olarak bölen temel bir iktidar ilişkisi olarak kavramsallaştırdı. Bu perspektiften bakan araştırmalar, konularını aile, ev, annelik gibi otomatik olarak kadınlarla ilişkilendirilen alanlarla sınırlandırmanın işaret etti. Bu doğrultuda, örneğin Carole Pateman, anayasal hakların gelişimi ve kamusal alanın ortaya çıkmasında; Sylvia Federici, kapitalizmin kuruluşunda; Ann Laura Stoler, kolonyalizm ve kolonyalizme mücadelede; Lynn Hunt, Fransız Devriminde, yani ilk bakışta cinsiyetle ilgisiz görünen tarihsel süreçler ve dönüşümlerde, toplumsal cinsiyet hiyerarşilerinin ne kadar köklü bir rol oynadığını gösterdi. Kadın ve toplumsal cinsiyet tarihçileri benzer şekilde örneğin evle işin ayrılmasının, kadınların ağırlıklı evle özdeşleştirilip yeniden üretimi sağlayacak bakım emeklerinin görünmezleştirilmesinin kapitalizmin gelişiminde oynadığı rolü tartıştılar. Donald Quataert’in Osmanlı imalat sektörünün dünya piyasalarına entegre olması, Leslie Peirce’in ahlak kavramının sosyal hayatı düzenlemedeki rolü, Madeline Zilfi’nin köleleştirme pratiklerinin dönüşümü, Başak Tuğ Onaran’ın devlet-tebaa ilişkilerinin dönüşümünde onur ve cinselliğin tanımlanması üzerine olan çalışmaları başta, Osmanlı tarihçileri de titiz arşiv araştırması ve çarpıcı bir analiz kabiliyetiyle benzer tarihsel çalışmalar yaptılar. Osmanlı ve yakın dönem Türkiye tarihi yazımında geçmişe toplumsal cinsiyet perspektifinden bakan çalışmalar elinizdeki sayıda da bizzat

görüldüğü gibi son yıllarda giderek daha görünür hale gelmekte. 2000’li yıllardan sonra alana giren araştırmacılar kadın dergileri, cinsellik, cinsel suçlar, kadın mahkumlar üzerine oldukça ufuk açıcı çalışmalar yaparak alanın hem genişlemesi hem de derinleşmesine önemli katkılarda bulundular³.

Ancak, bu araştırmalar son derece önemli olsalar da tarihçiliğin değişmesi için tek başlarına ne yazık ki yeterli görünmüyorlar. Tarihin toplumsal cinsiyet açısından daha eşit bir alana dönüşmesi için çok daha kapsamlı adımlara ihtiyaç var. Peki, tarihçiler olarak toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik neler yapabiliriz?

Kadın tarihçi olmak ve feminist tarihçilik ilk bakışta iki ayrı konu gibi görünse de aslında birbirleriyle çok ilişkili. Sadece tarihçiler için değil akademik disiplinlerin tamamında tüm bilgi üretim süreçlerinde feminist etik bir tür öz düşünümüllüğü, yani araştırma konularını analiz etmek için kullandığımız kavramları ve araştırma sürecinde izlediğimiz etik normları kendi araştırma ve eğitim faaliyetimize de yansıtmayı, bu faaliyetleri de aynı norm ve değerlerle yürütmeyi çağırıyor. Bu doğrultuda tarih alanında cinsiyet eşitliğini sağlamak için sadece “kadın ve toplumsal cinsiyet” üzerine çalışmak, okumak, araştırma yapmak, ders vermek değil, bu bilgi üretimi faaliyetlerinin tümünü feminist bir etikle yürütmek gerekiyor. Başka bir deyişle, araştırma ve eğitim faaliyetlerini gerçekleştirirken karşılaştığımız ya da parçası olduğumuz toplumsal cinsiyet norm ve eşitsizliklerinin ayırdına varmak, bunlar üzerine düşünmek, bunları değiştirmeye çalışmak gerek. Bu verdiğimiz derslerin izlencelerinde daha çok kadın tarihçinin çalışmasına yer vermek, makalelerimizde kadın tarihçilerinin çalışmalarına atıfta bulunmak, düzenlediğimiz ya da katıldığımız konferanslarda kadın meslektaşların varlığını, görünürlüğü ve etkinliği için uğraşmak, ders verirken kadın öğrencileri kendilerini ifade edebilmesi için daha fazla alan açmaktan başlayıp çok daha yaratıcı adımlarla uzatılabilecek bir liste. Üniversitelerde toplumsal cinsiyet eşitliği politika belgelerinin oluşturulması bu politika belgelerinde dile getirilen ilkeleri hayata geçirmek üzere kısa-orta ve uzun vadeli planlamaların yapılması; cinsel tacizi engellemek üzere birimler oluşturulması, cinsel tacizin ortadan kalktığı bir üniversite kurulabilmesi uzun vadeli olsa da çok önemli hedefler. Toplum ne kadar çeşitliliğe açık bir yere üniversiteyi de o kadar çeşitli ve daha önemlisi çoğulcu kılabilmek, farklı cinsel kimlik ve yönelimlere sahip öğretim üyeleri ve öğrencilerin kendilerini evlerinde hissetmesini sağlayacak güvenli bir alan oluşturmak da bu hedefin parçası olmalı.

³ Bu yazının kapsamı ne yazık ki literatüre hakkıyla referans vermeye yeterli değil. Ancak literatürün daha detaylı bir değerlendirmesi için bkz. Gülhan Balsoy (2015): “Osmanlı Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Tarihçiliği Üzerine” *Toplum ve Bilim*, sayı: 132, s. 222-231. Serpil Çakır’ın derlediği bibliyografya da alanın ne kadar geliştiği hakkında fikir verecektir, bkz. Serpil Çakır (2021) “Kadın Tarihi Araştırmaları Türkiye Bibliyografyası”, *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi* sayı: 22, s. 95-132.

Hayal ettiğimiz eşitlik çok yakında olmasa bile hem tarih alanında hem üniversitenin genelinde toplumsal cinsiyet eşitliği için atacağımız en küçük adım bile değişim yaratabilmek için çok kıymetli. Bunun için ihtiyaç duyduğumuz güç ve umut ise tarihçiler olarak üzerinde çalıştığımız arşiv belgelerinde belli belirsiz izlerine, seslerine rastladığımız kadınların gün yüzüne kavuşmayı bekleyen hayat mücadelelerinde fazlasıyla bulunuyor.